

PRVI DIO ZNANSTVENE MONOGRAFIJE O PAŠKIM ČAKAVSKIM GOVORIMA

**Silvana Vranić: GOVORI
SJEVEROZAPADNOGA
MAKROSUSTAVA NA OTOKU PAGU,
1. FONOLOGIJA,
(Matica hrvatska Novalja, Rijeka 2002.)**

Dijalektologinja Silvana Vranić je svoja znanstveni habitus i vrsnoću potvrdila 1999. godine disertacijom *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*. No prije i poslije velikoga istraživanja za potrebe te studije bavila se paškim govorima: po završetku studija kroatistike u svome je diplomskome radu dijalektološki obradila mjesni govor svoga rodnoga sela Metajne, a na posljediplomskome znanstvenome studiju lingvistike na Filozofskome fakultetu u Zagrebu izradila je i 1993. godine obranila magistarsku radnju o fonologiji paških čakavskih govora. Nakon disertacije se u okviru znanstvenoistraživačkoga projekta vratila istraživanju paških govora na svim jezičnim razinama, imajući na umu njihovu postupnu monografsku obradu. Prvi je dio toga projekta knjiga o fonologiji paških čakavskih govora koja je u izdanju Matice hrvatske Novalja izašla iz tiska u Rijeci 2002. godine pod naslovom *Govori sjeverozapadnoga makrosustava na otoku Pagu*. U njoj je materijal prikupljen za magistarsku radnju prije destak godina dopunjen, dorađen i prerađen u skladu s lingvističkim teorijskim i metodološkim

spoznajama koje je autorica u međuvremenu podrobnije upoznala i razradila te ih primjenjivala u svojim dijalektološkim istraživanjima i klasifikacijama.

Glavninu knjige koja obasiže 150 stranica zauzima autoričina studija podijeljena na četiri poglavlja.

Prvo se poglavlje pod naslovom *Uvod* sastoji od dva dijela. U prvome se prikazuju geografske i povijesne odrednice otoka Paga, a u drugome dosadašnja istraživanja paških govora koje autorica iscrpno prikazuje po skupinama: prvoj pripadaju radovi u kojima se primjeri iz paških govora navode kao potvrda zaključaka o pojedinim značajkama čakavskoga narječja ili njegova dijela, u drugoj su skupini rasprave u kojima se nalaze samo djelomični podatci o paškim čakavskim govorima, a u objavljenim i neobjavljenim radovima treće skupine (kojoj su pridruženi i dijalektološki upitnici i diplomatske kroatističke radnje), opisuju se samo paški govori.

U drugome poglavlju s naslovom *Dijalektološka klasifikacija paških govora* (str. 21. - 65.) autorica uspostavlja

znanstveno utemeljenu razredbu paških govora, polazeći od kritičke prosudbe dijalektoloških klasifikacijskih kriterija i sadržajno-terminoloških pitanja u vezi s time, a služeći se u interpretaciji metodologijom utemeljenom na konzistentnoj teorijskoj misli što ju je na tečevinama svojih prethodnika i na vlastitome teorijskom promišljanju dijalektološkoga jezikoslovnoga segmenta u svojim sintetizirajućim radovima šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća izgradio i uokvirio M. Moguš, a razradili njegovi sljedbenici unutar riječke dijalektološke škole, kojoj je i autorica izdanak. Pripadnost takvome načinu razmišljanja, međutim, ne ograničava autoricu u prihvaćanju i drugih pojmova, termina i dosega lingvističke teorije, kakvi su teorija jezičnih dodira i tome slične interpretacije složene jezične topike na usko ograničenu prostor.

U ovome se poglavlju ponajprije izlažu genetski dijalektološki kriteriji u razvrstavanju i klasifikaciji organskih govora, te nabrajaju čakavske (a dodatno i štokavske) fonološke razlučnice primijenjene u ovome radu. Potom se iznose argumenti zbog kojih se autorica u konačnici priklonila, paškim prilikama prikladnijem, pristupu i terminologiji teorije jezičnih dodira, te se u skladu s tim umjesto tradicionalne podjele na štokavske bunjevačke govore na jugoistoku a čakavske na ostalome dijelu otoka Paga odlučila na dva jezična makrosustava s prvom geografskom a drugom lingvističkom oznakom u terminu: sjeverozapadni (čakavski) makrosustav i jugoistočni (štokavski, jer očituju i štokavsku komponentu)

makrosustav. Slijedeći dijalektološke kriterije potom prikazuje, u literaturi često istican, govor Póvljane "u kojemu se preklapaju čakavski ikavsko-ekavski i štokavski ikavski sustav".

U nastavku se iznose općečakavske fonološke značajke zastupljene u svim govorima paškoga sjeverozapadnoga (čakavskoga) makrosustava, pri čemu se ističu istosti, različitosti ili specifičnosti njihovih ostvaraja u paškim mjesnim govorima. Te su značajke, svojstvene čakavskome jezičnome sustavu na apstraktnim razinama narječja, dijalekata ili poddijalekata, odabrane prema razlikovnim dijalektološkim kriterijima i stupnjevito rangirane prema razlikovnosti: na najrazlikovnije prema svima ostalim srodnim jezičnim sustavima (alijetetne ili samo čakavske), i na djelomično ili manje razlikovne prema nekim, ali ne svim srodnim jezičnim sustavima (alteritetne ili čakavske, ali ne samo čakavske).

Treće se poglavlje pod naslovom *Fonološki opisi mikrosustava unutar sjeverozapadnoga makrosustava paških govora* (str. 67. - 83.) bavi konkretnom jezičnom razinom: mjesnim govorima i skupinama govora. U govorima sjeverozapadnoga makrosustava paških govora određuju se mikrosustavi, kojima bi po tradicionalnoj dijalektološkoj terminologiji bio pridružen naziv *skupina govora*. Njihovo se diferenciranje temelji na kriterijima uže bliskosti fonoloških, a fakultativno i fonetskih razlika među samoglasničkim i suglasničkim jedinicama. Prema broju se diferentnih samoglasničkih i suglasničkih fonema i njihovim ostvarajima u pojedinim

organskim idiomima mjesnih govora određuju četiri mikrosustava.

Potom se iznose sinkronijski fonološki opisi svakoga od četiriju mikrosustava ili skupine govora napose. Fonološki se opisi svakoga mikrosustava sastoje od popisa, opisa i distribucije jedinica fonološkoga inventara i distribucije samoglasničkih, suglasničkih i prozodijskih naglasnih jedinica.

Četrto poglavlje (str. 121-128.) pod naslovom *Zaključak* u četiri ključne točke donosi sažetak autoričine znanstvene klasifikacije.

Govori sjeverozapadnoga makrosustava na otoku Pagu pripadaju u cijelosti čakavskom narječju jer je raščlamba prikupljene jezične građe potvrdila da su u njegovim mjesnim govorima i skupinama govora zastupljene: 1. općečakavske jezične značajke najvišega razlikovnoga ranga i jezične posebnosti nižega razlikovnoga ranga, 2. značajke ikavsko-ekavskoga čakavskoga dijalekta 3. značajke rubnoga poddijalekta ikavsko-ekavskoga čakavskoga dijalekta.

1. Šesnaest je općečakavskih jezičnih značajkih zajedničkih svim mikrosustavima u makrosustavu:

- zamjenica *ča*, njezin genitiv i kompoziti;
- tendencija jake vokalnosti u primjerima nepreventivnih punih vokalizacija starojezičnoga poluglasa:
- tendencija jake vokalnosti očitovana u povećanu broju samoglasničkih jedinica: zatvorenih samoglasnika ili diftonga poteklih od dugih /a/, /e/, /o/;
- dvojak refleks protojezičnoga

prednjega nazala;

- dvojan refleks starojezičnoga *jata* po pravilu Jakubinskoga i Meyera;
- stariji dvoakcenatski sustav s prednaglasnim duljinama;
- refleksi jotacije /**dj/*, /*dǎj/* > /*j/*/, te s ponešto odstupanja /**zgj/* > /*žj/*, /**zdj/* > /*zj/*;
- slabljenja napetosti žumnika na dočetu zatvorena sloga;
- refleksi jotacije /**stj/*, /**skj/* > /*šč/*;
- noviji refleks skupine /*čr/* > /*cr/* s pojedinačnim leksičkim potvrđama starijega stanja;
- vokalizacija, metateza ili redukcija inicijalnoga /*v/* u suglasničkoj skupini;
- redukcija /*v/* u slijedu *s/r/*;
- rotacizam u prezentskoj osnovi glagola *moć*;
- skupina /*jd/* u prezentskim osnovama prefigiranih glagola s osnovom na **idti*;
- delabijalizacija dočetnoga /*m/* u /*n/* u nastavcima riječi;
- zatvaranje prednaglasnoga kratkoga /*o/* u /*u/*.

1.1. Pet je općečakavskih jezičnih značajki svojstvenih samo nekim mjesnim govorima ili samo nekim mikrosustavima u makrosustavu:

- tendencija pojačane vokalnosti evidentna u povećanome broju samoglasničkih fonema u govorima prva tri mikrosustava;
- tendencija pojačane vokalnosti iskazana popratnim samoglasnikom ispred silabičnoga /*r/* u govorima prva dva mikrosustava;

- cakavizam drugoga tipa u govorima I. mikrosustava, i modificiran u govoru Metajne koji pripada II. mikrosustavu;

- fonem /l'/ postoji kao jedinica suglasničkoga inventara u IV. mikrosustavu i u dvama od tri mjesna govora III. mikrosustava, a u trećemu mjesnome govoru III. mikrosustava, te u govorima I. i II. mikrosustava /l'/ je zamijenjen s /j/;

- finalno slogovno //: neizmijenjeno u svim kategorijama u govorima IV. mikrosustava, odnosno neizmijenjeno u unutrašnjemu slogu i na dočetu sklonivih riječi a reducirano na dočetu radnoga pridjeva u govorima prva tri mikrosustava.

2. Tri su jezične značajke ikavsko-ekavskoga dijalekta zajedničke svim mikrosustavima u makrosustavu:

- ikavsko-ekavski refleks jata prema pravilu Jakubinskoga i Meyera;

- stariji dvoakcenatski sustav s prednaglasnim duljinama i nedosljednim pomakom siline u pojedinim kategorijama;

- duljenja kratkoga akcenta: u ultimi zatvorenoj samo jednim šumnikom i u ultimi zatvorenoj skupinom šumnika, u unutrašnjemu slogu zatvorenu šumnikom, te unutar jedne morfološke kategorije.

3. Tri su jezične značajke rubnoga ikavsko-ekavskoga poddijalekta zajedničke svim mikrosustavima u makrosustavu: duljenja kratkoga akcenta u unutrašnjemu i finalnome slogu, rjeđe i u unutrašnjemu otvorenu slogu; djelomično izostajanje staroga duljenja kratkoga akcenta u slogu zatvorenu

sonantom ; refleks /*vəsa/ >svas.

3.1. Sedam je jezičnih značajki rubnoga ikavsko-ekavskoga poddijalekta svojstvenih samo nekim mjesnim govorima ili samo nekim mikrosustavima u makrosustavu:

- akut i zanaglasne duljine samo kao element govora u stilogenoj funkciji u svim mikrosustavima osim prvoga;

- prednaglasne duljine s distribucijskim ograničenjem u prvim dvama mikrosustavima, a bez ograničenja u trećemu i četvrtome;

- u prva tri mikrosustava je promjena kvalitete samoglasnika uvjetovana ranijim duljenjima, ali ne i novijima, dok je ta pojava u novaljskome mikrosustavu vidljiva samo u afektivnome iskazu;

- /ɛ/ je sustavno izjednačen s /č/ u govorima II. mikrosustava, u govorima III. i IV. mikrosustava ima čakavsku artikulaciju [tʃ], a u cakavskome I. mikrosustavu ima specifične ostvaraje;

- refleks starojezičnoga prijedloga i prefiksa /və/ > /u/ u govorima prva tri mikrosustava; u IV. mikrosustavu /və/ > /va/ dosljedniji u govoru Luna, u ostalim govorima IV. mikrosustava preteže /və/ > /u/ s ponekim primjerom refleksa /va/;

- protetsko /j/ samo u jednome ili dvama primjerima osim u govorima III. mikrosustava;

- pomak artikulacije samoglasnika /i/ prema sredini usne šupljine intenzivan u govorima I. mikrosustava, i dosljedan u jednome govoru III. mikrosustava.

Primarna klasifikacija govora sjeverozapadnoga paškoga makrosustava polazi od divergentnih realizacija opserviranih dijalektoloških kriterija

prethodno opisanih u točkama 1.1 i 3.1, pri čemu su uzete u obzir podudarnosti što grupiraju pojedinačne punktove u jedinstvene mikrostrukture. Na taj su način izdvojena četiri mikrosustava. Prvi (I.) mikrosustav čine mjesni govori mjesta Paga i mjesta Košljuna, drugi (II.) čine tri mjesna govora s područja paških Barbata: mjesta Metajne, mjesta Zubovića i mjesta Kustića, treći (III.) čine mjesni govori mjesta Kolana, mjesta Šimuna i mjesta Mandri, a četvrti (IV.) mikrosustav čine govori mjesta Novalje, Stare Novalje i Luna sa zaseocima.

Sekundarna klasifikacija koja počiva na suodnosima mikrosustava unutar sjeverozapadnoga makrosustava paških govora određuje tri tipa govora: međusobno polarizirani *južni tip* i *sjeverni tip*, i *interferentni tip*. Sjevernome tipu pripadaju govori IV. mikrosustava, a južnome govori I. i II. mikrosustava: prvi se izdvajaju posebnim jezičnim značajkama, a drugi imaju najviše zajedničkih fonoloških crta s njima. Govori III. mikrosustava pripadaju zasebnome interferentnome tipu u kojemu se preklapaju jezične posebnosti što inače polariziraju sjeverni i južni tip.

Primjenom je akcenatskih kriterija izvedena dodatna, tercijarna klasifikacija po starini. U njoj se razlikuju a) arhaičniji sustavi s neutrnutim prednaglasnim duljinama: takvi su govori sjevernoga tipa (IV. mikrosustava) i govori interferentnoga tipa (III. mikrosustava) smješteni na sjeverozapadu otoka Paga, i b) mlađi sustavi s realizacijom prednaglasnih duljina samo u slogu koji prethodi slogu s kratkim akcentom: takvi su govori južnoga tipa (I. i II. mikrosustava) prema

jugoistočnome dijelu otoka.

Integralni dio autoričina rada je i popis izvora za građu, koji se sastoji od popisa literature (84 bibliografske jedinice) i popisa rukopisnih izvora za građu: dvaju Upitnika za dijalektološki atlas (za punkt Lun iz 1986. i punkt Pag iz 1987. godine), upitnika Ive Lukežić za istraživanje akcentuacije čakavskih govora (za punktove: Pag, Metajna, Kolan, Lun, Novalja i Stara Novalja) i devet ogleđa govora izvornih govornika koje je za potrebe svoga istraživanja paških govora snimila Silvana Vranić. Dodan je i autoričin popis mjesta u kojima je rabila svoj upitnik za određivanje pripadnosti mjesnih govora skupini govora na otoku Pagu, te popis govora koje je za potrebe svoje magistarske radnje ispitala prema temeljnim pitanjima u Napatku za istraživanje čakavskih govora Božidara Finke. Integralni dio ovoga znanstvenoga rada je i 326 fusnota s citatima i komentarima. Radu su na kraju knjige dodani dijalektološki transkripti ogleđa govora izvornih govornika Paga, Metajne, Zubovića, Kustića, Šimuna, Mandri, Kolana, Novalje i Stare Novalje, te dvije dijalektološke karte, izrađene prema klasifikaciji u ovome radu, zbog čega čine njegov integralni dio.

Knjiga Silvane Vranić je značajan prilog hrvatskome jezikoslovlju, ponaosob čakavologiji, kojoj osobito danas, sto i šezdeset godina nakon Mažuranićevih čakavskih "čertica", manjkaju interpretatori kadri analitičko - sintetičkim pristupom ostvariti zrele domašaje u domeni znanstvenih sinteza.

Iva Lukežić